

Congo Vrijstaat, een blinde vlek in ons collectief geheugen

Recensie van:

De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo,

Adam HOCHSCHILD

Meulenhoff, Amsterdam, 1998

Het boek van de Amerikaan Adam Hochschild is een bijzonder leesbaar en zelfs spannend relaas over de exploitatie van Congo Vrijstaat door het regime dat Koning Leopold II er liet installeren. Bij de opdeling van Afrika door de grote mogendheden tijdens de Conferentie van Berlijn in 1884, viel Congo in handen van Leopold II, die reeds lang op een kolonie zat te azen, en die zich het imago van filantroop had aangemeten. Hij maakte slim gebruik van de internationale media, om een beeld van zichzelf te creëren als zou hij in Congo ten strijde trekken tegen de 'Arabische slavenhandel' en de inheemse bevolking laten profiteren van zijn menslievendheid. Het kwam de grootmachten wellicht goed uit dat ze Congo, die grote witte vlek in Centraal-Afrika, aan de koning der Belgen konden toewijzen, zodat geen van de machtsevenwichten in gevaar gebracht werd.

De strijd die gestreden werd in Congo Vrijstaat was echter weinig filantropisch. Inzet was de bloedige onderwerping van de inheemse bevolking, eerst om het ivoor, later voor het verzamelen van 'wilde rubber', waarvoor

op de wereldmarkt plots veel werd betaald, gezien de behoefte aan rubber voor de opkomende auto- en fietsbandenindustrie. Manu militari trok men van dorp tot dorp, gijzelde men de vrouwen en de kinderen en verplichtte men de mannen om de brousse in te trekken en met rubber terug te komen. Volgens Hochschild werd in Congo Vrijstaat één van de grootste misdaden in de geschiedenis van de mensheid georganiseerd, die naar schatting tien miljoen zwarten het leven kostte. Het gaat hier niet om een systematische 'genocide', legt Adam Hochschild uit, men wilde de zwarten niet liquideren – het waren immers werkkrachten die de rubber moesten oogsten. Maar men ging toch wel erg lichtzinnig om met de levens van de inheemse bevolking. Wanneer een dorp of district er niet in slaagde zijn vereiste rubberquotum af te leveren of verzet aantekende en terugvocht tegen het regime, doodden de soldaten van de Force Publique of de 'schildwachten' van de rubbermaatschappijen iedereen die ze tegen kwamen. Munitie was schaars: om het aantal kogels te verantwoorden die men gebruikt had, moest men de handen van doodgeschoten

zwarten afhakken en inleveren bij de districtscommissaris. Er bestaan verslagen over stapels met duizenden afgehakte handen.

Naast het vermoorden van onwillige zwarten zijn er nog andere factoren die tot de halvering van de Congolese bevolking hebben geleid:

Honger, uitputting en ontbering

Het nieuws over de rondtrekkende Force Publique die de mannen tot dwangarbeid zou dwingen, veroorzaakte paniek en honderdduizenden mensen ontvluchten hun dorpen. Als represaille namen soldaten huisdieren mee, en werden huizen in brand gestoken. Dit ontwrichtte volkomen de lokale subsistentie-economieën, met honger en ondervoeding tot gevolg.

Ziekte

Veel Congolezen kwamen om het leven door ziekte. Europeanen en Afro-Arabische slavenhandelaars brachten ziekten naar de binnenlanden van Congo, die daar niet eerder bekend waren.

Het dalende geboortecijfer

Verwonderlijk is het niet dat als mannen weken achter elkaar het woud worden ingestuurd op zoek naar rubber, terwijl ondertussen half-uitgehongerde vrouwen gegijzeld werden, dat er dan minder kinderen geboren werden. Missionarissen merkten later op dat een hele generatie kinderen ontbrak, namelijk zij die in de periode van 1896 tot 1903 zouden geboren zijn, de periode waarin de rubbercampagne op zijn hoogtepunt was.

Voor Leopold II was de Congo Vrijstaat zijn persoonlijk wingewest: driewintig jaar lang zorgde het gebied voor gigantische inkomsten, waarmee

hij grootschalige infrastructuurwerken in Brussel en Oostende bekostigde, riante villa's aan de Franse Azurenkust en een exuberante levensstijl.

Naast het hele verhaal van de verovering van Congo, met de exploten van de ontdekkingsreiziger Henry Morton Stanley inbegrepen, is het boek van Adam Hochschild ook het verhaal van de eerste grote mensenrechtenbeweging van de twintigste eeuw. De Engelman Edmund Dene Morel en de Ier Roger Casement voerden een felle internationale campagne tegen de misdaden van Leopold II en diens handlangers.

Morel geraakte betrokken bij de zaak omdat hij als vloeiend Frans sprekende werknemer van een Engelse reder, die het goederenvervoer van en naar de Congo Vrijstaat behartigde, naar Antwerpen gestuurd werd om toezicht te houden op het laden en lossen van de schepen. Er valt hem iets op: aan de kades van Antwerpen ziet hij schepen arriveren, tot de top van de ruimten volgestouwd met waardevolle ladingen rubber en ivoor. Op hun terugreis bestaat echter de vracht van deze schepen uit weinig meer dan uit legerofficieren, vuurwapens en munitie. Morel beseft dat er maar één verklaring kan zijn voor deze ongelijke ruil: slavenarbeid. Sinds dat moment bijt hij zich vast in de affaire en slaagt hij erin om het schandaal in de media aan te kaarten en wereldwijd het verzet te organiseren.

Een medestander van Morel was de Ier Roger Casement, die Brits consul in Congo was. Hij kreeg de opdracht van het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken om verslagen te maken over het reilen en zeilen in Congo Vrijstaat, nadat in mei 1903 een protestresolutie tegen Congo aangenomen was in het

Britse parlement. Casement trekt naar het binnenland en constateert inderdaad de gruwelen van de 'uitbuiting'. In zijn dagboeken geeft hij explicieter dan in zijn zakelijke rapporten uitdrukking aan zijn afschuw: "29 augustus. Bongandanga rubber-'markt' gezien; niets dan geweren – ongeveer twintig gewapende mannen; De bevolking 242 mannen met rubber allemaal bewaakt als gevangenen. Dit 'handel' noemen is het top punt van leugenachtigheid. (...) Schandelijk, verfoeilijk systeem."

Na de publicatie van Casements rapporten vinden de Ier en de Engelsman elkaar, en wordt de 'Vereniging voor de Hervorming van de Congo' gesticht.

Ook de Belg Jules Marchal, gepensioneerd diplomaat, raakt op een haast toevallige wijze betrokken bij de zaak. In de jaren zeventig was hij ambassadeur van België in een groep van drie landen in West-Afrika: Ghana, Liberia en Sierra Leone. Op een dag valt zijn oog op een artikel in een Liberiaanse krant waarin tussen neus en lippen gewag gemaakt wordt van de tien miljoen doden in Leopolds Congo. Hij stuurt een brief naar de minister van Buitenlandse Zaken in Brussel, met het oog op een rectificatie in de Liberiaanse krant, en hij vraagt om meer informatie over de bewuste periode. Een antwoord op die brief kwam er echter niet, wat hem deed nadenken. Na zijn pensionering in 1989 dook hij in de archieven om deze periode te bestuderen – na allerlei weerstanden te hebben overwonnen. Men wilde immers het archief van Buitenlandse Zaken liefst gesloten houden. Volgens Jean-Pierre Rondas die in het Radio 3-programma 'Wereldbeeld' een uitzending besteedde aan het boek van Adam Hochschild, is eigenlijk veel van het basismateriaal van Hochschilds

boek gebaseerd op het historisch onderzoek van de bescheiden Jules Marchal. Nog een andere Belg, Daniel Vangroenweghe, publiceerde een boek over dezelfde materie, *Rood rubber* (Kritak), en ook hij bezorgde de Amerikaanse journalist Hochschild de nodige informatie. De verdienste van de Amerikaan is zeker wel dat hij van de overvloed aan informatie een spannend boek heeft gemaakt. Deze verdienste blijft na de erkenning van zijn bronnen even groot.

Ondanks het bestaan van deze eerdere Belgische boeken over de geschiedenis van Congo Vrijstaat, die blijkbaar aan mij voorbij zijn gegaan, was dit boek voor mij een geweldige eye-opener. Met permissie, misschien is dit wat ongevoel in een recensie, maar ik toon hier even mijn betrokkenheid bij de zaak. Ik ben zelf geboren in Bukavu in 1953, in toenmalig Belgisch-Congo. Mijn ouders zijn na de tweede wereldoorlog in een 'idealistische bui' naar Congo getrokken. Mijn moeder was germaniste. Een pater Scheutist die in Vlaanderen lichtbeelden kwam tonen over Belgisch-Congo, o.a. over een school in Bukavu, slaakte de noodkreet dat de humaniora-diploma's van de leerlingen op die middelbare school niet zouden gehomologeerd kunnen worden als er niet een germaniste zou bijkomen in het leraren-corps. Prompt bood mijn moeder zich aan, zodat zij het volgende schooljaar stond les te geven in Bukavu, aan de kinderen van Belgische kolonials – en aan enkele zwarte kinderen. Het was dus niet om rubber of ivoor dat mijn ouders naar de kolonie trokken, maar wel om er 'onderwijs' en 'beschaving' te brengen. Mijn herinneringen aan de zeven eerste jaren van mijn leven zijn zonder uitzondering 'harmonieus'. Ontdekken wat er allemaal precies voorafging aan de inlijving van deze

streek als 'Belgische kolonie' is een schok. Er is natuurlijk een vaag besef dat het koloniaal regime niet altijd even zachtzinnig was. Ook dat de hooggestemde verhalen over het 'civiliseren' van de zwarten een legitimatie waren voor puur winstbejag, besef ik wel. En dat er bloed kleefde aan de handen van Leopold II, besepte ik ook, o.a. door het toneelstuk van Hugo Claus over de tweede koning der Belgen. Maar eerlijk gezegd: ik had geen enkel besef van de methodische dwangarbeid waaraan de zwarte bevolking in Congo op de meest gewelddadige manier onderworpen werd. En evenmin besepte ik dat miljoenen zwarten het leven verloren.

Het Koninklijk Museum van Midden-Afrika biedt onderdak aan een van de grootste verzamelingen Afrikaanse kunst ter wereld. Er zijn allerlei uitgestalde voorwerpen te zien, van Stanleys hoed tot Leopolds wandelstok. Eén zaal vol met wapens en uniformen is gewijd aan de 'antislavernijcampagne' van de jaren negentig van de vorige eeuw - tegen de 'Arabische' slavernij uiteraard. Op een gedenkplaat staan de namen van enkele tientallen officieren van de Force Publique die 'in Afrikaanse aarde rusten'. Andere gedenkplaten dragen de namen van andere blanke pioniers die in Congo stierven. Je vind er ook opgezette wilde dieren: olifanten, chimpansees, gorilla's. In vele vitrines zijn voorwerpen te vinden van de uiteenlopende Congoese culturen: speren, maskers, beeldhouwwerk, manden, scepters enz...

Maar van het grote onrecht van de bloedige dwangarbeid zoals die in Congo Vrijstaat georganiseerd werd, is hier geen spoor te bekennen. In zekere zin belichaamt dit museum het 'grote vergeten' waarover Hochschild het in het laatste hoofdstuk van zijn boek heeft.

Weinigen in België liggen wakker van de vroege geschiedenis van hun exkolonie. Velen leven blijkbaar zorgeloos met een gigantische blinde vlek in hun geheugen.

Zou het niet de taak van zo'n Koninklijk Museum van Midden-Afrika moeten zijn om de vele jongeren die het museum bezoeken te informeren over de héle geschiedenis van Congo, en deze blinde vlek in het collectief geheugen stelselmatig weg te werken? Is het niet belangrijk dat in dit museum ook plaats wordt ingeruimd voor de feiten die in de boeken van Jules Marchal, Daniel Vangroenweghe en Adam Hochschild op een rijtje worden gezet. Wanneer wordt hier werk van gemaakt?

Stel je voor dat in Duitsland een museum over de tweede wereldoorlog zou bestaan, zonder enige verwijzing naar de vervolging van de joden en de genocide. Onaanvaardbaar, niet? Is wat ontbreekt in het Koninklijk Museum van Midden-Afrika niet even onaanvaardbaar?

Frederik Janssens

**Post Scriptum:
Jules Marchal**

Ik zocht, naar aanleiding van deze recensie, één van de bronnen van Adam Hochschild op, namelijk Jules Marchal, de gepensioneerde Belgische diplomaat, die zich verdiept in ons koloniaal verleden. Hij beweert dat er geen enkele feitelijke fout staat in het boek van Hochschild.

Even wijzen op de boeken van Jules Marchal. Reeds 6 boeken verschenen van zijn hand onder de schuilnaam A.M. Delathuy. Het boek dat dezelfde periode

bestrijkt als het boek van Adam Hochschild heet *Het verloren paradijs. De Kongostaat van Leopold II*. Het verscheen bij De Standaard, maar omwille van uitgeversperikelen werd het nauwelijks gedistribueerd.

Het boek is verkrijgbaar bij de auteur, door overschrijving van 1000 frank op de rekening: 000-0694222-90. Dit boek is minder 'gedramatiseerd' als bij Hochschild, maar bevat een bijkomende schat aan feiten en gegevens.

De periode die Jules Marchal momenteel bestudeert is de periode tussen 1910 en 1945, de tijd van Belgisch Congo. Hij beschrijft de activiteiten van de Union Minière en wat er gebeurde in de goudmijnen van Kilo-moto. Volgens Marchal is de toestand in Congo na de overdracht door Leopold II verschrikkelijk gebleven. Alle arbeid was dwangarbeid. Slaven werden geleverd door de staat. Hij beseft wel: "Wat ik schrijf zal door de Union Minière resoluut ontkend worden, maar ik houd mij strict aan de gedocumenteerde feiten!". Pas in de jaren vijftig werd de toestand beter in Belgisch-Congo.

Frederik Janssens